

Людмила ГЕРУС

**МОТИВАЦІЯ Й ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРОЕКТУ «УКРАЇНСЬКЕ
ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО
1990—2020-х РОКІВ:
ЕТНІЧНІ СМИСЛИ
ТВОРЧИХ ПРАКТИК»**

У зв'язку з тенденціями української культури, зокрема декоративного мистецтва 1990—2020-х років, розкрито актуальність, мету, завдання й очікувані результати проекту «Українське декоративне мистецтво 1990—2020-х років: етнічні смисли творчих практик», який виконується відділом народного мистецтва Інституту народознавства НАН України.

Ключові слова: культура, декоративне мистецтво, етно-дизайн, етнічність, традиція, творча практика.

Проголошення Незалежності України 1991 року ознаменувало початок сучасного етапу у розвитку української культури й, зокрема, мистецтва. Конституція України 1996 року утвердила положення про державний статус української мови, про єдність українського соціокультурного простору, консолідацію української нації, її історичної свідомості та традицій.

Українська культура, що впродовж віків розвивалася на перехресті духовних та інтелектуальних потоків, увібрала історичний досвід засвоєння і поєднання різних культурних традицій, є унікальним явищем світової цивілізації. Розвиток національної культури є запорукою незворотності процесу державотворення, уможливорює інтеграцію суспільства, його гуманізацію і демократизацію, національне самовідтворення та самоутвердження, плекання повноцільної міцної традиції, всебічний розвиток особистості. Проте, на початку ХХІ століття українці ще не досягли належним чином своєї традиційної спадщини, не переосмислили її з позицій сучасного державотворення і викликів глобальної культури. Усвідомлення цінностей культури може забезпечити «той стан суспільства, коли воно ідентифікує себе з нею, коли усвідомить її як узагальнене вираження творчих зусиль українського народу, його обсягів у світорозумінні, релігії, моралі, художньому мисленні, науці й філософії. І водночас — як спосіб самореалізації української людини з усіма особливостями її психіки, темпераменту, творчої уяви — її спосіб бути українцем і бути індивідуальністю в сучасному світі» [2, с. 22].

У сучасності все більшої актуальності набувають питання історико-культурної автентичності продуктів предметно-просторового середовища людини. Насамперед, це зумовлено процесами глобалізації, які, спростовуючи уявлення про красу предметного світу, що формувалися в межах відповідних моральних устоїв, особливостей природного ландшафту, засобів створення предметів ужиткового мистецтва, зрештою можуть призвести до уодноманітнення, а зрештою втрати національної виразності життєвого простору особи, а відтак спільноти. У пошуках оптимальних моделей організації житла, зручних та різних форм побутових виробів, одягу та вбрання, сучасні дизайнери все частіше звертаються до первинних зразків матеріальної культури.

Всупереч глобалізаційним процесам в Україні, як мало де в Європі, збереглися народні традиції, певні, особливо відчутні в окремих регіонах ознаки фольклоризму та споконвічні пріоритети рукотвор-

Дівчина в серпанковому одязі. 2015 р. Майстерня ткацтва «Легенди Волині», м. Радивилів Рівненської обл. (Ілюстрація з Інтернет сайту: [9])

ної мистецької праці, які, як зауважив Іван Дзюба, завжди були рятівним резервом для професійної культури і генерували сукупний мистецький талант нації [2, с. 20].

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття засвоєння народних традицій стало однією з найпотужніших тенденцій стильового вирішення предметного світу (дизайн одягу, інтер'єру, ландшафту) й загалом життєвого простору. Концепція стилістичного напрямку отримала термінологічне окреслення «етнодизайн», щодо дефініції та особливостей функціонування якого у дослідників не має однастайності: «етнодизайн — нова парадигма бачення складного комплексу народної, ремісничої та професійної культури» — Юрій Легенький [4, с. 217]; «форма розвитку традиційного декоративно-прикладного мистецтва» — Богдан Тимків [7, с. 44]; «етнодизайн необхідно кваліфікувати як метод фольклоризації або й імітації», «етнодизайн не вид чи особливий напрям творчості, а стилістична відміна дизайну» — Михайло Станкевич [6, с. 127, 129]; «етнодизайн не є прямим носієм етнокультурних, як правило, архаїчних, дохристиянських, цінностей і змістів. До певної міри використання зображальних мотивів на основі артефактів етнокультурного походження є своєрідним симулякром власне етнокультури, яка переважно є втраченою» — Юрій Афанасьєв [1, с. 5].

Попри різні погляди на процес засвоєння традиційної художньої спадщини слід зазначити, що проміжною, проте необхідною ланкою, яка забезпечує життєздатність дизайну в культурі є народне декоративно-прикладне мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво — галузь художнього процесу, що зорієнтована на створення речей, краса яких тісно пов'язана з корисністю. У сучасності предмети декоративно-прикладного мистецтва, як й образотворчого, хоча, зазвичай мають широкий культуротворчий сенс, містять цілісну, естетично виразну, програму, отже є декоративними. Їхнє промовисте естетичне призначення виявляється в оздобленні, створенні декоративного акценту середовища їхнього функціонування. Від об'єктів етнодизайну, тобто виготовлення естетично досконалих, привабливих форм на основі етнічних традицій, зокрема предметів масового виробництва, твори декоративного мистецтва відрізняються тим, що їх автор є творцем від задуму до втілення у матеріал, тоді як дизайнер, як правило, не бере участі у виробничому процесі матеріалізації запропонованої ним моделі естетичного образу того чи іншого об'єкта.

Для розуміння сутності етнічних смислів сучасних творчих практик, необхідно виявити і охарактеризувати природу, джерела, вектор дії декоративно-прикладного мистецтва. З цього огляду взаємозв'язки декоративно-прикладного мистецтва з культурними традиціями, художньо-естетичними канонами певного етносу¹, які позначають суттєві відмінні ознаки етнічних ідентичностей, так би мовити його етнічність, що виявляє стосунок приналежності до етносу, усвідомлене визнання «спорідненості з певним етносом» [5, с. 57], є очевидними і стрижневими.

Значною мірою етнічність як сукупність специфічних спільних ознак проявляється у предметному світі, який зазвичай устатковує побут, укладає повсякденне життя того чи іншого етносу. Принципи і характеристики предметно-просторового оточення етносу творять його певний стиль, що є визначальною, атрибутивною ознакою етносу.

¹ Етнос (від грецьк. *ἔθνος* — плем'я, народ) — стійке соціальне об'єднання людей, що склалося упродовж тривалого історичного розвитку на певній території, посідає стабільні особливості мови, культури і психічного складу, а також усвідомлює свою спорідненість єдність і відмінність від інших спільнот. Див.: [5, с. 79—82].

Таким чином, як форма детермінована змістом, так і стиль життя, стиль організації предметно-просторового середовища певного етносу знаходяться в органічній єдності з духовним світом цього народу, з його світоглядом, віруваннями, системою цінностей тощо та є виразником його суті, специфічних спільних ознак, його ідентичності. Водночас використання окремих елементів певного етнічного стилю передбачає передусім стилізацію дизайн-об'єктів, й може бути окреслено як «етностиль» чи стиль «етно».

Українці володіють унікальним глибоким духовно-мистецьким потенціалом, що є надійним ресурсом для формування модерного соціокультурного організму. Внаслідок поширення та плекання власних традицій, прискорення та інтенсифікації процесів культурного обміну українці можуть бути причетними до виникнення нових культурних форм і стандартів життя, у тому числі запотребованих світовою спільнотою. Визнання та повага у світі залежить від глибини утвердження на національних цінностей власному культурному просторі, чіткої концепції гуманітарного розвитку України як пріоритету політики держави, системної трансляції наших культурних цінностей у світ.

Творці сучасної культурної ідеї повинні глибоко усвідомлювати свою ідентичність, щоб гідно представляти свою унікальність. «Українська культура, — зазначає Микола Жулинський, — має орієнтуватися і на минуле, аби підняти з глибини традицій унікальний культурний капітал, і на майбутнє — з тим, щоб мобільно й гідно інтегруватись у глобальну культуру» [3, с. 36].

Фундаментальне дослідження українського декоративного мистецтва 1990—2020-х років як духовної парадигми народу, виразника світоглядних засад чуттєво-емоційного сприйняття та художньо-образного відтворення реального та уявного, одного із базових факторів окреслення національної ідентичності, етичних, естетичних та інших форм буття українців належить до пріоритетів відділу народного мистецтва.

Метою проекту «Українське декоративне мистецтво 1990—2020-х років: етнічні смисли творчих практик» є вивчення реального стану українського декоративного мистецтва окресленого періоду та визначення перспектив його розвитку. Побудова чіткої концепції художнього процесу 1990—2020-х років, з'ясування художніх позицій митців, появи і зникнення певних художніх явищ, напрямків, видів декоративного мистецтва у зв'язку з соціально-

Дівчина у народному одязі. 2017 р., с. Белелуя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина О. Федорчук

Молода з дружкою. 2015 р., с. Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина О. Федорчук

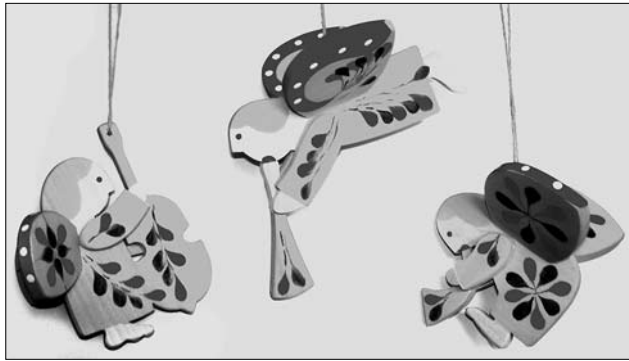
економічними, політичними умовами, ідеологічними параметрами та естетичними критеріями.

Досягнення зазначеної мети передбачає необхідність:

- виявлення особливостей та форм інтеграції історичних надбань декоративного мистецтва у сучасний культурний простір;
- відслідковування тяглості, змінності та трансформації художньої традиції під дією суспільно-економічних та історико-культурних чинників;

Валентина Джуранюк. Свічник «Пташка». Глина, виточування на гончарному колі, ліплення, розпис, полива. 2003 р. м. Косів Івано-Франківської обл. (Ілюстрація з Інтернет сайту: [8])

Оксана Когут, Остап Сойка. Ангели. Дерево, вирізування, столярні прийоми, розпис. 2018 р., смт Івано-Франкове Яворівського р-ну Львівської обл. (Світлина Л. Герус)

- виявлення механізмів формування національних ознак декоративного мистецтва українців;
- з'ясування особливостей етноідентифікаційної функції декоративного мистецтва українців досліджуваного періоду;
- осмислення практик репрезентації українського декоративного мистецтва 1990—2020-х років;
- висвітлення художньої специфіки окремих видів та жанрів українського декоративного мистецтва в контексті соціокультурної динаміки.

Актуальність дослідження зумовлюють тенденції декоративного мистецтва 1990—2020-х років — новий рівень інтегративних процесів, пошуки сучасними митцями нових напрямів та прийомів художнього вираження, способи репрезентації творчих практик. Наявність цих тенденцій потребує виявлення перспективних підходів мистецтвознавства до

теорії етнотрадиції, що своєю чергою вияскравлює низку суміжних проблем — морфологія мистецтва, цінність як естетичний феномен, трансформація художньої традиції, формування національних ознак мистецтва, етноідентифікаційна функція мистецтва. Кожна із зазначених проблем знаходиться в полі зацікавлення сучасної естетичної науки, але їх розгляд у контексті специфіки декоративного мистецтва виявляє нові теоретичні аспекти, які поглиблюють та корегують рівень опрацювання цих проблем.

Автори теми мають значний досвід праці в галузі мистецтвознавства та відповідний дослідницький доробок — опубліковані монографії, альбоми, статті у фахових виданнях, виступи на конференціях різних рівнів в Україні та за кордоном (Білорусь, Великобританія, Естонія, Молдова, Польща, Словаччина.).

Науковці брали участь у роботі міжнародних організацій, комітетів, редакцій, інших установ: членство в Міжнародній асоціації культури та мистецтва (International Association of Culture and Art) та в краківському відділенні Товариства істориків мистецтва (Польща) (Stowarzyszenie Historyków Sztuki oddziału Krakowskiego) — Олег Болюк; співпраця з Українським культурним центром в Естонії — Людмила Герус; участь у проєкті європейського союзу LE:NOTRE (Landscape Education: New Opportunities for Teaching and Research in Europe) — Вікторія Тарас; членство у редакційній колегії збірника «Lemkowie, Wojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowna» — Олена Козакевич, 2016 р. тощо.

Термін виконання теми — 5 років (2018—2022 рр.), протягом яких передбачаються:

- мистецтвознавчі відрядження та експедиції, у ході яких здійснюватиметься: 1) опис, обміри та фотофіксація творів декоративного мистецтва; 2) аудіо- та відеозапис інформації за авторськими питальниками, її упорядкування та архівування;
- формування бази даних Архіву Інституту народознавства НАН України: 1) текстовий матеріал у вигляді комп'ютерного набору (усна інформація (інтерв'ю, анкетування респондентів), особисті спостереження); 2) аудіо-, відеоматеріали; 3) ілюстративний матеріал (фото, креслення, схеми);
- поповнення фондів Музею етнографії та художнього промислу ІН НАН України новими експонатами;
- опрацювання музейних та приватних мистецьких збірок;

- вивчення сучасних вітчизняних та зарубіжних спеціальних наукових праць за пріоритетами темами;
- моніторинг інформаційного простору електронних та друкованих ЗМІ;
- розробка міждисциплінарних теоретичних підходів і методів для аналізу мистецьких процесів в Україні та країнах перебування українців.

До важливих заходів у межах виконання відділом народного мистецтва зазначеної теми належить проведення міжнародної міждисциплінарної конференції «Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень», метою якої є виявлення та дослідження проблем народного мистецтва, спрямування наукових розвідок на потреби творчих практик XXI ст., актуалізація духовних та матеріальних ресурсів народного мистецтва, популяризація його національних особливостей.

У рамках міжнародної співпраці з науковими установами Білорусі, Литви, Молдови планується апробація результатів досліджень шляхом участі у наукових та науково-практичних симпозиумах, конференціях і семінарах.

За результатами досліджень передбачено вироблення нових концептуальних положень та їхнє обґрунтування, підготовка аналітичних звітів, рекомендацій щодо збереження та відродження традиційного народного мистецтва та художніх промислів, а також рекомендацій щодо підвищення ефективності державного управління у сфері історико-культурної та соціальної політики на регіональному та національному рівнях.

Дослідження об'єктивно означить місце декоративного мистецтва українців у світовому, європейському цивілізованому просторі та матиме важливе значення для збереження етнокультурних надбань українців в умовах глобалізації та трансформації традиційної народної культури.

1. Афанасьєв Ю.Л. Визначення поняття етнодизайну як методологічної проблеми / Ю.Л. Афанасьєв // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. — Київ : Міленіум, 2016. — Вип. 1 (6). — С. 3—5.
2. Дзюба І.М. Україна перед Сфінксом майбутнього / І.М. Дзюба // Український історичний журнал. — 2002. — № 3. — С. 3—22.
3. Жулинський М. Духовна спрага по втраченій Батьківщині / М. Жулинський. — Київ : КМ Академія, 2002. — 67 с.

4. Легенький Ю.Г. Дизайн: культурологія та естетика / Ю.Г. Легенький. — Київ : КДУТД, 2000. — 272 с.
5. Павлюк С.П. Словник основних понять і термінів з теорії етнології / С.П. Павлюк. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. — 256 с.
6. Станкевич М. Протодизайн, концепції і морфологія дизайну / М. Станкевич // Нариси з історії українського дизайну XX століття: Збірник статей / за ред. М. Яковлева. — Київ : Фенікс, 2012. — С. 122—131.
7. Тимків Б.М. Роль етнодизайну у підготовці художників декоративно-прикладного мистецтва / Б.М. Тимків // Наукові записки Терн. нац. пед. у-ту ім. В. Гнатюка. — 2011. — № 3. — С. 44—49.
8. Сучасні майстри косівської кераміки. — Електронний ресурс. Режим доступу: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/kosivska-malovana-keramika/suchasni-maystri-kosivskoi-keramiki/>.
9. Тамара ТКАЧ. Легендарний волинський серпанок у Луцьку. — Електронний ресурс. Режим доступу: <http://volyntimes.com.ua/news/1006/>.

Liudmyla Herus

MOTIVATION AND THE WAYS
TO THEREALIZATION OF THE PROJECT
«UKRAINIAN DECORATIVE ART 1990—2020`S:
ETHNIC MEANING
OF THE CREATIVE PRACTICES»

In the paper due to the tendencies of Ukrainian culture, in particular, the 1990—2020`s decorative art the relevance, aim, tasks and expected result of the project «Ukrainian Decorative Art 1990 – 2020`s: ethnic meanings of the Creative Practices» are indicated. This project is carried out by the Folk Art Department of the Institute Ethnology of NAS of Ukraine.

Keywords: culture, decorative art, ethnic design, ethnicity, tradition, creative practice.

Людмила Герус

МОТИВАЦІЯ И ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ
ПРОЕКТА «УКРАИНСКОЕ ДЕКОРАТИВНОЕ
ИСКУССТВО 1990—2020-х ГОДОВ:
ЭТНИЧЕСКИЕ СМЫСЛЫ
ТВОРЧЕСКИХ ПРАКТИК»

В связи с тенденциями украинской культуры, в частности декоративного искусства 1990—2020-х годов, раскрыты актуальность, цель, задачи и ожидаемые результаты проекта «Украинское декоративное искусство 1990—2020-х годов: этнические смыслы творческих практик», который выполняется отделом народного искусства Института народоведения НАН Украины.

Ключевые слова: культура, декоративное искусство, этнодизайн, этничность, традиция, творческая практика.